

Istòria de unu poeta partigianu artzanesu

Oe amus a allegare de unu poeta arthanesu chi sa poesia dd'at acumpangiadu in totu sa vida sua, in is cosas bellas e in is colasas malas, un'emigradu chi si fiat dèpidu fuire dae sa bidda de Àrthana pro more de is persecutziones chi is fascistas faghiant a issu e a sa famìlias sua. a allegare de unu partigianu artzanesu chi in Ligùria aiat sustènnidu sa resistèntzia faghende operatziones de sabotàgiu

contra a is tedescos. Oe amus a allegare de un'òmine chi in pagos connòschent, peri in Àrthana, amus a contare sa vida de Tomasu Tàula, su poeta partigianu.

De idadi e de statura piticheddu,
apena apena doag'annus tocau,
a iscola no m'ant prus mandau,
m'ant post'a fàiri su crabargeddu.
Cund'unu miu maternu tzieddu,
comente ch'esse de babbu orfanau;
de mannus e piticus istimau,
totus mi mutiant Tomaseddu.

Sa boghe chi intonat custu muteto chi seis deretos de intèndere est pròpiu de Tomasu Tàula, chi pagos annos in antis de si mòrrere aiant registradu in una pariga de cassetas is mègius componimentos chi aiant iscritu durante sa vida: is poesias dedicadas a sa bidda nadida, cussas dedicadas a sa famìlia, sa currisundèntzia chi teniat cun su frade Cristolu e cun un'àteru poeta de cabale, su gairesu Màriu Murinu.

Nàschidu in Àrthana su 15 de cabudanni de su 1903 in bighinadu de Prathas Giosso, a pagos passos dae s'istòrica Funtana de Lìndinis, Tomasu Tàula fiat figiu de Giovanni, oriundu de Talana, e de Marianna Doa, artzanesa. Aiat frequentadu is primos annos de s'iscola elementare, finas a cando dd'aiant acordadu cun unu tziu maternu chi ddu boliat pro ddi pompiare su bestiàmine. In sos annos binti si libera si nde essit de tzeracu, còmporat unu tàgiu de berbeghes e si ponet pro contu suo.

Sa vida de Tomasu sighet su càmbiu de sas istajones, cun sas trà mudas dae su Monte a Marina o a su Campidanu e poi a torra a su Monte. Un'esistèntzia fata de privatzones e de sacrificzios cunditzionada dae is crapitzos de su tempus. Ùnicu allèbiu a custas vida peleas est sa poesia, chi issu coltivat cun sos frades suos finas dae cando fiat minore. Sunt sos annos de sa ditadura fascista e fintzas in Àrthana, comente in sas àteras biddas de Sardigna, sos ricos, sos burghesos e sos proprietàrios, aiant agatadu in su fascismu un'occasione pro afortziare su pòdere issoro a discàpitu de sos pòberos e de is miseros. In deretura su

giòvanu Tomaseddu si rebellat a sas prepotèntzias de sos gerarchieddos fascistas e de sos canes de mofa issoro, pro custu at a bènnere persighidu paris cun sos frades suos Cristolu, Efeddu e Fisente.

Pepinu Arthanu cun dotor Scarpa

Sa lista manna giai l'aian fata...

Naraiant sos versos iscritos dae un'anònimu riferende•si a s'elencu de sos chi agiudaiant a Samuele Stochinu chi su sindigu Pepinu Bartzanu e su segretàriu comunale continentale, unu tzertu Scarpa, aiant intregasu a is militzias bènnidas dae Casteddu pro ddos acapiare.

S'Assèdiu de Àrthana fiat cumentzadu pro nde istanare a Samule, chi segundu sas ispias si fiat in Càstana, a presu de domu de Tomasu, chi dd'aiat agiudadu a s'atacare, segundu su chi contat peri su figiu de Tomasu, Giuseppe in un'intervista de 3 annos a oe.

“So che deve aver aiutato qualcuno a nascondersi, o cosa del genere. E allora è stato coinvolto anche involontariamente, oppure gli hanno fatto qualche giochetto che lo ha spinto a prendere questa decisione di allontanarsi”.

Tomasu si dd'ait isciampada dae s'arrestu ma si rendet contu ca in bidda non fiat prus cosa de ddoe abbarrare e ca fiat mègius a si nde andare. A 23 annos bendet sas berbeghes e movet a Gènova. Ma su sèberu de emigrare fiat istadu determinadu dae resones, amus a nàrrere, políticas, ma fintzas dae motivos de coro. Difatis, Tàula boliat a sa sorrestra tortoliesa Vitalia Mureddu chi biviati in Arbatassa, ma su babbu e is frades de issa fiant contràrios, massimamente Chicheddu.

In Gènova imbucat a traballare in una dita chi faghiat apaltos pro su cantiere navale, ma poi benit assùmidu deretamente dae s'Ansaldò comente a gruista. Arribbat sa mutida a su servìtziu militare ma otenet de ddu fàghere comente ausiliàriu pompiere in intro de sa fàbrica. Est tando chi aderit a sa Crèsia Cristiana Evangèlica. Agatat domo in cùcuros de Sestri, in localidade “Ca Gianca” (Domo Bianca, in genovesu), domo chi arredat e preparat cun s'idea ddoe andare a bìvere, prima o poi, cun s'istimada sua Vitalia. In custos annos incumentzat sa produtzione poètica sua (1932) pro su prus atzentrada in s'amore pro Vitalia e in su raportu de amore òdio cun sa bidda nadale sua, Àrthana.

A sa morte de su babbu de Vitalia e pustis de sa partèntzia de su connadu Chichinu, chi fiat partidu carabinieri, Tomasu torrat a Sardigna, si cojat cun Vitalia e cun issa torrat a Sestri in su 1936. Andant a abitare in bia Merano. In su 1937 naschet Anna, chi at a mòrrere a 2 annos pro unu problema a s'isprene; in su 1939 naschet Giovanni. In su 1940 s'Itàlia intrat in gherra. Su 14 de mese de làmpadas Gènova benit bombardada. At a èssere su primu de is 12 bombardamentos navales a òpera de sa 3ª Iscudra navale frantzesa, apena 4 dies a pustis de su decraratzione de gherra de s'Itàlia a sa Frantza e su Regnu Unidu. Su mangianu de su 9 freàrgiu 1941 Gènova benit torra bombardada dae mare, custa borta dae sa Royal Navy. Primu portu italianu e polu industriale importante, Gènova est unu de sos printzipales obietivu de sos Alleados chi non ddi donant ega. Is bombardamentos si faghent semper prus intensos, in s'arcu de sos chimbe annos de gherra si nd'ant a contare 86, e Tomasu sellat de nde batire sa famiglia a Sardigna, a Arbatassa, ue in su 1943 at a nàschere Giuseppe.

In sos annos de sa gherra Tomasu benit richiamadu a su servìtziu de pompiere a tempus prenu in su cantieri de s'Ansaldò, pigadu de mira de sos bombardieris alleados. Si tratat de unu traballu perigulosu, a su cale però issu si dèdicat cun ispiritu profundu de abnegatzione e sacrificziu. Incumentzat sa gherra de Liberatzione e Tàula intrat in cuntatu cun su movimentu partigianu, ma a s'imbesse de su frade Fisente, chi

si nde fiat andadu a sa mata in sos montes uninde•si a is formatziones armadas de su Piemonte, issu fiat abarradu in tzitade. In sa Gènova ocupada acumprìt atziones de sabotàgiu e agiudat sos operajos a cuare in su cantieri is armas furadas a sos tedescos.

Est in custu momentu chi Tomasu mustrat su coràgiu suo chi dd'at a bàllere sa benemerèntzia de su Comitadu de Liberatzione Natzionale.

Sos nazistas, apretados dae sos alleados e dae sos partigianos chi fiant calende•nde dae sos montes a inghiri de sa tzitade, aiant minadu sas grues, sas telefèricas e sos pilones de s'Ansaldo. Boliant fàghere brincare totu in s'àera causende unu dannu mannu a una de sas atividades printzipales de sa tzitade e ponende in perìgulu sa vida de meda gente.

Tomaso, gràtzias a su traballu suo de operaju e de pompieri, connoschiat s'Ansaldo comente is bugiacas suas. Issu e un'iscuadra àteros voluntàrios fian imbucados in su cantieri arrischende sa vida. Teniant pagos minutos pro chircare totu sas minas e pro ddas disattivare.

Mancari su pagu tempus, mancra su perìgulu, Tomasu e is àteros voluntàrios renessent in s'impresa! Est unu meràculu, un'operatzione eròica.

Pro su contribuìdu donadu a sa lotta de liberatzione, in su 1945 su Comitadu de Liberatzione pro sa Ligùria dd'iat cunsignadu s'Atestadu de Benemerèntzia firmadu dae su Colonello Carlo Farini e dae su Generale Enrico Martinengo.

Genova, 26 aprile 1945: brigata SAP Ferrovia

Ma a ghera finida su frade de Tomasu, Fisente bolet serrare sos contos cun sos fascistas arthanesos. Paris cun un'àteru partigianu arthanesu Michele Murru, nòmene de batàglia "Corsaru", torrat a bidda cun s'idea de ochire totu cussos chi durante su Ventènniu aiant donadu coddu a su fascismu, iscludende, acapiende, esiliende sos opositores.

A s'acabbu però si fiant postos in mesu sos betzos de sa bidda e peri is parentes ddos aiant istollerados de portare a compimentu su progetu issoro chi diat àere postu de prus in trèulu sa bidda chi fiat dereta de nde essire dae sa disamistade. Basta, fiat a betare a terra e a perdonare. Fisente e Micheli si nde fiant andados dae Àrthana sena ddoe torrare mai prus.

Tomasu bolet torrare a Sardigna, ma non pro si vengiare cun chie dd'iat fatu male. In coro non tent perunu sentimentu de revesa o de òdiu, s'unicu pensamentu suo est cussu de bìdere a Vitalia e a sos figios, mescamente bolet connòschere a Pepinu, nàschidu in su 1943. Agatat un'imbarcatzione de fortuna e a pustis de unu biàgiu impestosu, prenu de perìgulos e difficultades, passende dae Nàpule nche resesset a l'òmpere a Tortuelie dae sa famìlias sua. Torrat a Ligùria e andat a bìvere cun sa famiglia sua in sa domo de Sestri.

Tomasu torrat a sa vida de primu: su cantieri, chi issu aiant contribuìdu a sarbare, sa crèsia evangèlica e sa famìliedda sua chi fiat aumentada cun sa nàschida de Giacomino in su 1947.

Ma cando is cosas fiant andande bene, si ddoe fiat posta in mesu sa malasorte. Giacomino s'amalaidat e a 8 annos ebbia s'at a mòrrere. Est su segundu figiu chi Tomasu e sa pubidda perdent. In su 1977 s'at a mòrrere peri Vitàlia, s'amada sua, chi però sogna note siighet a dd'aparire in su sonnu e a ispirare sa vena poètica sua chi dd'acumpàngiat finas a sa morte sua in su 1982.

Antoni Lai su Cantadore e s'Assèdiu de Àrthana

Custu in sa fotografia no est unu personàgiu de sa sèrie televisiva *Peaky Blinders*, si tratat de Antoni Lai de Àrthana, nàschidu in su 1874 e mortu de prumonia in su 1942 in Scalepranu. Dae giòvanu si nche fiat cambiadu a bìvere cun sa famiglia sua a su Gerrei in ue aiat comporadu una tanca manna in Serra de Pruddedu, a presu de sa bidda e fiat connotu cun su panìgiu "Su Cantadore". Sa foto est istada tirada in is matessi annos de s'ambientatzione de su telefilm britànnicu, a pustis de sa Gherra Manna, pro Àrthana unu periudu de disamistades e de bandidos comente Atiliu Corrias, Pericu Loi e, su prus famadu, Samuele Stochinu. In su 1926, su 14 de freàrgiu, is ispias aiant iscoviadu ca sa Tigre de Ogliastra fiat in domo de su babbu, in bighinadu de Preda de Fuxeddu. In deretura is militzias aiant inghiriadu sa bidda, nemos podiat intrare e nemos podiat essire.

A Samuele dd'arribat sa imposta ca fiant chircende-ddu e si fuet conca a Monte Mixanu. Lòmpidu a Funtaneda agatat a Maria Fragata e nche dd'intregat sa mantellina e su muscheto pro ddos tudare a suta de is muros betzos de s'ortu de Luisu Loi. Dae Funtaneda Samuele essit conca

a susu e s'atacat in unu fràbicu, tra sa domo de is Corrias e sa domo de Fisente Piras su Tròddiu. Sa giustìtzia lompèt a Funtaneda, agatat su muscheto e sa mantellina chi Maria Fragata, pro timòria, no aiat tudadu, e acapiant totu is òmines de su bighinadu. Samuele fiat abbarradu duas dies acuadu in pitzu de una biga e cando nde fiat caladu, Luisu Monne dd'ait donadu a papare e bestires noos pro si cambiare e pro nche essire a iscusi dae bidda. Ma ite nch'intrat Antoni Lai cun custos fatos? Comente si comprendet dae su panìgiu, Antoni Lai fiat unu cantadore contadu, chi in su palcu paraiaat barra peri a is poetas famados e de valore de su tempus suo. Sa die de s'Assèdiu de Àrthana is carabinieri fiant lòmpidos finas a Scalepranu pro ite in cussa bidda ddoe fiat Paulicu Corda de Gone, amigu fidadu de Samuele, chi trataiat peri cun Su Cantadore. A s'arhanesu ddi fiat tocadu a s'atacare pro non dd'acapiarent is carabinieri e gosi s'aiat iscrancadu su presone. Cando si fiant calmadas is abbas Antoni fiat torradu a coile e aiat postu una de is mègius canthones suas, Sa Canthone de s'Assèdiu, una poesia in otadas chi contaia totu is fatos acontèssidos in Àrthana su 14 de freàrgiu de su 1926. De custa cantzone sunt lòmpidas finas a nois petzi unas cantas teladas e inoghe ponimus su incumentzu ebbia.

Su millanoeghentosbintisese
Paesanos tenidelu in sa memoria
Chi m'est giumpidu su fogu a pese
Nissunu nde tenzat franagloria
De frearzu su batordighe su mese
Chi si podet contare pro istoria
Chi in Arzana su fatu est suzedidu
Non si fiat mai intesu e mai bidu

Bellu diat a èssere a agatare totu sa cantzone, chi contat de unu de is momentos prus lègios de s'istòria de Àrthana. Totu custu non pro bantare e donare is onores a Samuele Stochinu, ca mancari esseret unu

bandidu non fiat peus de is nemigos suos, ma pro torrare a cumpònnerre sa memòria istòrica de sa bidda, chi a dolu mannu est predende-si, pro more chi fatos gosi non torrent a sutzèdere mai prus.

1812. S'isbarcu de is Morus a Sàrrala

In s'acabbu de su 1400 is duos frades corsaros de s'ìsula de Mitilene, Aruj e Khair ed-Dinn, chi praticaiant sa porateria in sa Rumèlia, mutidos Barbaruja, sia fiant postos suta de su protetoradu otomanu, ponende is bases pro s'istadu benidore barbarescu de Algeri (1519), bera capitale de s'Àfrica setentrionale. De s'ghida si fiant formados is rennos de Tùlisi (fundada in su 1574 pro manu de Uluj Ali) e de Tripoli (nàschida in su 1551, a su tempus de Dragut e de Muràd Agà), fintzas issos dependentes de s'Imperu

Otomanu e dedicados a s'atividade corsara.

Sa costa orientale sarda fiat istada interessada dae is atocos de is corsaros barbarescos. Sa literatura e sa tradizione orale nos ant tramandadu su tentativu de invasione in Orosei, in Ogiastrea e a Murera, atracos chi andant encuadradas a s'internu de un'unica missione. Su restu de is noas chi tenimus si referit a isbarcos, fatos dae piticos grupos de òmines, in zonas a largu de is tzentros abitados, frequentadas mescamente dae massajos o pastores.

In su mese de argiolas de su 1812, una flota barbaresca manna si fiat incrarada a antis de is costas de Carbonara e de su Sàrrabus. Sa Fortesa biesa de Crabonaxa, gràtzias a su mòdulu istellare suo, fiat resèssida a cuntènnere s'atacu de belle 2000 Moros. Is turre de is ìsulas de is Càvarus e Serpentara fiant però fiant istadas conchistadas e caladas a fogu. S'alcaide dd'aiant iscuarteradu, su distacamentu ispèrdidu e is chi si fiant sarbados fatos iscraos. Sa flota barbaresca, forte de custas resessidas, aiat puntadu cara a Nord. Bardiados dae sa turre de is Deghe Cuaddos, is abitantes de Murera, Santuidu e Biddeputzi aiant poderadu s'impèllida de is ivasoresi. Peristantu, a sa noa de s'isbarcu moriscu, giai dae is primas oras de s'arbèschida si fiat posta in martza una columna de artillieria ghiada dae su capitanu Ambrogio Capson, unida a una tropa militziana locale. Sa turre de Santu Giuanne de Murera si fiat trasformada in unu campu de batalla. Is abitantes e is militzianos, chi in s'ora fiant lòmpidos in su logu de s'iscontru, fiant resèssidos a nche torrare a mare is moros chi si fiant iscostiados e aiant atacadu sa turre de Portu Coraddu, chi fiat istada conchistada. Is naes barbarescas aiant puntadu sa prua cara a s'Ogiastrea, cun s'idea de nde pigare sa turre de Santu Giuanne de Sàrrala.

Su mangianu de su 7 de mese de argiolas 1812, prus de batorghentos barbarescos aiant isbarcadu in sa marina de Sàrrala nde boddire sa turre chi dòminat sa costera de mare. A guàrdia de sa fortaleza ddoe fiant s'Alcaide Sebastiano Melis cun su figiu Antonio e s'artillieri Antonio Fadda cun su figiu Giovanni. A sa bista de is Moros s'Alcaide aiat imbiadu a Fadda a Tertenia pro avèrtere sa popolazione de su perigulu e pro fàghere lòmperre sa Militzia. Melis, brincada sa polveriera, mortu su figiu e fertu issu etotu, fiat resèssidu a aguantare a s'assèdiu finas a s'arribu de is agiudos chi, a pustis de una batalla cun mortos dae totu e is duas is partes, aiant obrigadu is turcos a sa ritirada. Bintoto moros fiant istados fatos presoneris e inserrados in un'aposentu in su sartu chi dae tando fiat istadu mutidu "Sa 'Omu 'e is Morus".

Segundu unu contu, fintzas is barbarescos fiant resèssidos a atzapare unos cantos tertenesos, comente sa bella Maria Pitzettu. Sa giòvana fiat istada inserrada in is presones de Algeri ma, gràtzias a sa bellesa e a is calidades sua, su algerinu dd'aiat liberada e dd'aiat afidadu s'educatzione de su figiu, erederi a su tronu.

Cando un'acòrdiu intre s'Istadu de Algeri e su Rennu de Sardigna aiat permitidu un'iscàmbiu de iskraos, sa Pitzeddu aiat tentu sa possibilidade de torrare a domo, mancari is invitos a abarrare. A pustis de pagu tempus su prìntzipe ereditàriu dd'aiat torrada a cramare a corte pro partetzipare a sa coja sua e, sa non prus giòvanu tertenesa, fiat torradu a Algeri pro cortesia. A pustis de sa festa, su prìntzipe dd'aiat pedidi de abarrare issu puru, ma issa aiat refudadu, preferende sa famiglia e sa bidda sua a totu is richesas chi podiat otènnere abbarrende in cue.

Foras de su contu, de s'isbarcu barbarescu tenimus cunfirma in is documentos ufitziales de su Rennu de Sardigna, acantu agatamus su paperi emanadu in su 1812 dae Carlo Felice, chi ponet a notu s'isprenetu de s'Alcaide Melis e de is àteros "regnicolos" chi aiant firmadu s'atacu barbarescu a sa turre de Sàrrala. In prus in is documentos de sa Cùria de Lanusè chi pertocant Tertenia, s'agatat una carta, in ue est iscritu:

"In sa die sete de argiolas Millanoegentosdòighi est mortu Antonio Melis, mannu, chi no at retzidu perunu sacramentu pro more ca est mortu de repente".

De custu acontessimentu s'istudiosa Lina Aresu nd'at bogadu sa cummèdia "Su moru in crobetura", e s'iscritora Simonetta Delussu su romanzu "Maissa e il Dey d'Algeri".

Vida de Anselmo Contu, su primu presidente de s'Assemblea Sarda

Nàschidu su 18 de arbile de su 1900 in Àrtzana, in su bighinadu de Barigadu, Anselmo Contu fiat figiu de Severinu Contu, mastro de iscola, e de Cecilia Marongiu, fèmina contada pro cantare in poesia. Anselmo aiat unu frade, Eugenio, e ses sorres, ma fiant campadas solu Maria Annica, Letizia e Zelinda, sos àteros si fiant mortos a giòvanos de tisi e de ispanniola.

Fiat de una famiglia chi istaint bene pro s'època, ma sa vida sua de minore no est istada diversa meda dae cussa de sos àteros pitzocheddos artzanesos. Contat sa figia Cecilia: a babbu l'agradaiait a giogare in bighinadu e cando essiat dae domo si nde bogaiat

sos cosìngios e los atacaiait in calicunu istampu pro andare a cùrrere iscurtzu paris cun sos cumpangeddos suos. A oras pèrdidas lu mandaint a pàscherre Bianchina, sa mannalitzza sua, e ogni die, cando contoniaiait a domo, si setziait in gropas de sa cabra comente chi esseret unu caddu de bàllia.

Cando aiat 8 annos l'aiant mandadu a istudiare dae sos prèideros, in su Seminàriu de Tortolì, acanta at frequentadu su ginnàsiu, un'iscola severa e de disciplina: isvèglia a sas 5 de mangianu, abba semper frita pro si sabunare, su papare iscadente (càule e bacalà a pràngiu e a chena), oras e oras de istùdiu, e poi pregadorias e missa ogni santa die. Una figura importante meda pro sa formazione sua fiat istada cussa de su piscamu de sa Curia de Ogliastro, Monsignor Virgilio, chi pro brulla lu mutiat s'abogadeddu, fortzis pro ite aiat giai connotu in issu cussas capassidades intelletuales e culturales, prus làicas chi non religiosas, chi diant aere caraterizadu sa carriera politica sua. Difatis Anselmo, mancari sa formazione religiosa, aiat chircadu de no amescurare mai sa politica cun sa religione, fintzas poderende semper sa fide, chi li fiat istada de cunfortu prus che totu in sos momentos prus difitziles de sa vida sua.

A 15 annos ebbia, difatis, cando fiat in Casteddu frequentende su Liceo Dettori, in ue aiat istudiadu fitzas Gramsci, si li fiant mortos siat su babbu, siat sa mama. Pro cussu aiat lassadu sos istùdios e fiat torradu a Àrtzana, in ue a 15 annos ebbia, l'aiant dadu s'incàrrigu de suprente in sas classes chi fiant istadas de su babbu. Mancari giovaneddu, pro un'annu si fiat agatadu a èssere su maistru de dischentes chi aiat s'edade sua etotu, e a bias peri prus mannos pro ite los aiant iscurcurigados a tantis bias.

Anselmo Contu aiat imparadu a iscriere e a lèghere una generatzione intrea de artzanesos. Àrthana chi faghimus unu cunfruntu cun is àteras biddas ogiastrinas, fiat una bidda aberta a s'istrutzione. Si tra su 1833 e su 1854 b'aiat 20 iscritos ebbia a s'iscola primària, in su 1921, giai su 45 pro chentu de sos abiatantes cun prus de 6 annos ischiant lèghere e iscriere. Sas àteras biddas imbetzes fiant in una cunditzione meda peus.

Ma su pensamentu suo fiat su de agabbare sos istùdios, difatis, agatadu unu pagu de dinari, dende comente garatzia sos terrinos de famiglia e otenende unu prèstidu de 4 mìgia francos dae su tzieddu, fiat

torradu a Casteddu pro s'ghire su litzeu, e una borta diplomadu, fiat partidu a Roma pro s'iscriere a sa Facultade de Lìteras. Su bisu suo fiat su de fàghere su giornalista. In deretura però, si nde fiat abigiadu chi cussu dinareddu non li bastait pro si mantènnere e tando aiat detzisu de si nche torrare a Casteddu e de s'iscriere a sa facultade de giurisprudèntzia.

In Casteddu, semper bisongiosu de dinari, aiat bìnchidu unu cuncursu de sas Ferrovias de s'Istadu e fiat imbucadu a traballare comente maniale pro 700 francos a su mese. Non fiat meda ma gràtzias a cussu traballeddu nche l'aiat fata a si mantènnere in modu dignitosu a s'universidade. Traballat prima in Seddori, poi in Casteddu: binàrios e iscrivanias, grassu e bullones, iscàmbios manuales a de die, capitulos e paràgrafos a note. Si fiat laureadu in su 1924 cun una tesi subra sa libertade de istampa, discùtida cun su professore Umberto Cao, chi cun grandu delusione de Anselmo, diat àere aderidu a su fascismu.

Est pròpiu durante sos annos de istùdiu in Casteddu chi Anselmo aiat maduradu sos ideales políticos suos, aderende a su Movimentu "Giustizia e Libertà". Aiat leadu parte a sos cungressos de fundatzione de su Partidu Sardu de Atzione, a su cale fiat abarradu fidele finas a sa morte sua, in su 1975.

Cun s'intrada de Mussolini a su guvernu, cando fiat direttore de "Il Solco", sos fascistas aiant postu fogu a sa redatzione de su giornale. Sos fascistas non podiat bìdere sos giornalisti, prus pagu sos sardistas, mescamente sos giòvanos. In Casteddu benit acapiadu Cesare Pintus, repubblicanu, Antonino Lussu, fradile de Emilio, e in Tàtari Michele Saba, Giovanni Pirisi, Efisio Lixi, Eugenio Cao e Antonio Maxia. In su 1930 benit arrestadu peri Anselmo Contu cun s'acusa de cumplotu contra s'Istadu: "...per essere stato promotore dell'associazione antifascista giustizia e libertà avente lo scopo di combattere il regime per i Comuni di Lanusei, Arzana e Arbatax di Tortolì". Benit incartzeradu prima in Casteddu, in tzella de isolamentu, poi benit mandadu a Regina Coeli, ma at a essere assòrviu in istrutòria e iscartzeradu.

Mancari totu custas difucultades nche l'aiat fata a s'abèrrere un'istùdiu legale in Lanusè, faghendesi connòschere pro sas capatzidades suas de abogadu in totu s'Ogiastra e non solu. Fiat presente in totus sas sessiones istadiales de sa Corte de Assise chi si tzelebraiant in Lanusè: sas arrigas suas fiant s'ghidas semper dae unu pùbblicu mannu chi nd'apretzaiat s'elocuentzia essentziale e sa lògica de sas argumentatziones, dodas chi poniat in mostra mescamente durante sas parlatas políticas chi faghiat in sas pratzas ogiastrinas semper prenas de gente a isticu. In su 1934 aiat connòschidu sa pubidda Antonietta Stara, chi a 22 annos dae Tàtari l'aiant mandada a Àrtzana comente mastra de iscola. Pro cumbinatzione fiat andata a bìvere a pesone pròpiu in domo de Letizia Contu, sorre carrale de Anselmo.

S'istentu suo fiat sa catza, un'atividade chi li permitiat durante su regimene fascista de pòdere chistionare cun tranquillidade sena timere sas ispias e mescamente de istìnghere relatziones sotziales cun amigos e cumpàngios noos. Cando non traballaiat nche passaiat s'ora leghende, iscriende e istudiende: sa biblioteca de domo sua fiat prena de òperas literàrias, filosòficas e clàssicas. S'Ogiastra in is annos Trinta fiat a tesu dae sos cunflitos e dae sos disacatos políticos causados dae su regimene, chi imbetzes caraterizaiant sa vida de sas tzitades comente Casteddu, Tàtari e Nùgoro, ma però non fiant mancados episòdios de iscuadrismu e sa gente fiat partzida tra fascistas e antifascistas.

A s'acabbu de su ventènniu l'aiant numenadu commissàriu prefetitziu de Lanusè. Medas cumpàngios suos lu cunsigliaiant a si vengiare contra sos fascistas, ma issu risponndiat chi sa paghe e sa libertade chi aiant torradu a conchistare fiant prus importantes pro las matzare cun s'infamidade de sas vengatziones e de sas revesas personales. Cumbintu opositore de su fascismu e de su comunismu, Contu cunsiderait s'autonomia comente garantzia de libertade política e cundizione preliminare de riscatu sotziale, ideas giai presentes fintzas in sas declaratziones suas durante su VI Cuncressu de su Partidu Sardu de su 1944 in Macumere.

Cun sa ruta de su Mussolini su sardismu si fit torradu a organizzare. In su 1946 Anselmo faghet parte de sa Consulta Regionale Sarda, partetzipende a s'iscritura de s'Istatutu Ispetziale de sa Sardigna. In su 1949 benit elighidu consigieri regionale e su 31 de maju numenadu presidente de s'Assemblea, su primu de s'istòria autonomistica sarda. Dinnu de mentovu su discursu suo durante s'insediamentu de su primu cussigiu regionale: "Onorevoles cussigeris, bos torro gràtzias pro sa fide chi m'ais cherfidu dare dandemi s'onore mannu e s'incàrrigu de presiedere su primu cussigiu regionale de sa Sardigna."

"Ognunu de nois at una bandiera, digna e nobile, sighida e defesa cun fide bona e cun onore, ognunu la cunservet in su coro e a issa abbarret fidele. Ma totus depimus amentare chi b'est una bandiera a cumone, cunsignada a totus nois dae su votu de sa majoria de sos Sardos, e in custa bandiera b'est iscritu "SARDIGNA".

"B'ant a èssere modos difenentes de biere sas cosas, cando amus a analizare sos problemas: ais a chistionare e aboghinare, ma ispero chi deo dae custu logu potza biere solu s'ispetaculu dinnu de unu pòpulu, de su pòpulu nostru cun sos eletos suos, chi traballant pro istantargiare sa domo noa in ue totus sos sardos potant bìvere in una libertade tzivile chi s'ant balangiadu e in una giustitzia soltziale chi ant conchistadu."

Pro more de s'iscunfita elettorale de su P.S.d'Az. in su 1953 non l'aiant torradu a elighere, duncas fit torradu a Lanusè a su traballu de abogadu. Ma in su 1957 benit elighidu torra consigieri regionale. Durante tres legisladuras leat prima s'incàrrigu de assessore de sos Trasportos, Viabilidade e Turismu, poi cussu de s'Igiene e Sanidade. Tra sas initiatives suas tocat a ammentare:

– In campu economicu s'inserimentu de sa Sardigna in su progetu de sas autostradas de sa penisula italiana; s'apertura de prospetivas internatzionales a s'indùstria turistica e s'atentzione pro sas impresas minores de su settore. In campu sanitàriu, sa lege chi reconnoschet sa talassemia male sotziale, e s'incumentzu de s'atividade de chirca contra a custu male; s'istitutzione de su Cunsòrtizu pro sa lotta a sos tumores e s'edificatzione de s'Ispidale Oncològicu Regionale; s'aviu de s'Ispidale San Michele de Casteddu e de sos presìdios ospedaleris territoriales; s'istitutzione in sa bidda de Àrtzana de su Preventòriu Antitubercolare pro totus sos pitzocheddos de sa Sardigna.

In su 1969 si retirat dae sa vida política e torrat a sa vida de semper. S'at a mòrrere in su 1975 in Casteddu.

Testu e imàgines boddidas dae "Anselmo Contu a cent'anni dalla nascita"- Arzana 22 dicembre 2000, in Quadenni Arzanesi- n.6. Arti GRaficeh "Su Craminu" Dorgali, 2001.

Suor Giuseppina Demuru, sa mòngia sarda chi aiat paradu barra a is nazistas

In su tempus de sa ghera at sarvadu dae is nazistas ebreos e anti-fascistas, partigianas e partigianos. Fiat sarda e fiat mòngia. Si naraiat suor Giuseppina Demuro. Fìgia de sa Caridade Vincenziana, fiat una religiosa non comuna, dotata de carisma atrividu e coràgiu istremenadu. Una calidade de fèmina forte chi sa terra sua nadia l'aiat dadu comente unu donu balorosu.

Naschet in Lanusè su 2 de onniasantu de su 1903, sa segunda de 8 figios. Cando at galu 20 annos, colat unos cantos meses in Casteddu, in s'Asilu de sa Marina

amministradu dae suor Nicoli e suor Tambelli. Pustis moet a Torinu, in ue, su 19 de trìulas de su 1923, leat is primos votos in su cumbentu de su bighinadu popolare de San Salvario. Intrat pro sa prima borta, imbetzes, in sa presone Le Nuove su 31 de nadale de su 1925, dedichende dae cussu momentu totu s'esistèntzia sua a is presoneris e a is presoneras. In su mese de maju de su 1942 la faghent madre superiora, cumandante de sa setzione femminile. S'ufitziu minoreddu chi l'assignant divenit una fàbrica de ideas in ue atzudesa e rivoluzione cumponent disinnos capatzos de illebiare suferèntzias e dolores malos a aguantare. Suor Demuro s'òcupat de s'ala in ue sunt inserradas is fèminas.

Ponet cursos pro imparare a fàghere arrenda, a cosire e a prantzare, insingiat a sonare s'armonium, chirchende de rèndere ativas e torrare a educare is fèminas privadas de sa libertade. Is cunditziones de is presoneras sunt malas a beru. Custrintas a istare in palas de is ferradas, no lis permitint de retzire is bisitas de is figios. Is criaduras minores, imbetzes, podent istare in presone fintzas a cando non lompent duos annos; pustis las ischìrriant, a bortas pro semper, dae is mamas. Naschent drammas chi non si podent medire, e sa religiosa chircat semper de bi pònneru unu remèdiu. In s'interi sa ghera non lassat in pasu a nemos. Su 18 de cabudanni de su 1943 is tedeschos leant possuessu de sa presone. Sa mòngia sarda otenet su trasferimentu in sa setzione afidada a issa de is presoneras politicas in manos de is SS. Sunt totus giòvanas, las ant arrestadas cun is rastrellamentos. Nche las ponent a isticu a grustos de chimbe in tzellas minoreddas de ses metros cuadrados, dae ue podent petzi bìdere unu biculeddu de chelu.

Is règulas de is SS sunt tostas. Nudda passigiadas in sa cortita, nudda màndigu comente si tocat o biancheria neta. Suor Giuseppina, neghidada, faeddat cun su maresciallu tedescu Siegel, e carchi cosa l'otenet. A is presoneras politicas ddis permitint in antis de s'acurtziare a is sacramentos, pustis de retzire alimentos e bestires, in fines de leare parte a is traballos de cosìngiu in pare a is àteras presoneras. In cussa ala de sa presone, però, no intrant petzi is partigianas. «Is fèminas chi tenent prus bisòngiu e chi cherent agiudadas de prus sunt is ebreas, chi sunt tratadas prus male de is àteras. Nde connoschet 138. Privas de totu benint cun is figios minores e cun is babbos e mamas antzianas. B'at fintzas una mama de 89 annos. Gràtzias a s'atzudesa e intraprendèntzia sua resesset a sarvare prus de una vida. Una pitzoca ebrea la sarvat dae su campu de cuntzentramentu. Resesset a la mantènnere in s'istruutura gràtzias a un'artìculu de su

regulamentu penitentiàriu chi sa superiora at chertu cun insistèntzia a l'aplicare. Sa norma previdet chi unu presoneri no nche lu podent tramudare cando no est segura sa destinatzione.

Suor Giuseppina si presentat cada die cun indiferèntzia aparente a su maresciallu capu pro l'informare de is presoneris afidadas a issa. S'ufitziu de su nazista est pròpiu a curtzu a sa prima ala. Sa mòngia animosa si podet duncas imbèrghere in su logu de su turmentu, su prus iscuru de totu sa presone. Sa prima bìsita est terrorosa, agigu resesset a parare s'anneu pro cussos òmines distruidos dae umiliatziones e suferèntzias. Postos in fila a deghinas, abarrant firmos cun is manos ligadas in palas de s'ischina e cun is caras furriadas a su muru.

In sa prima ala b'at una disciplina de ferru, tosta e brutale. Nemos bi podet intrare francu is SS. Is presoneris sunt istudiantes, partigianos, italianos e istràngios, giòvanos e babbos de familia. Suor Giuseppina insistet pro nche giùghere carchi medicamentu a cussos disditzados. A fortza de protestas, sa superiora resesset a fàghere arribbare ampullitas de tintura de jòdiu, lotziones pro su preugu, zabajone, estratos de petza, sutzu de arantzù. Est issa ebbia chi resesset a intrare in cussu logu. Colat dae tzella in tzella e, nointames is proibitziones, dat duches, sigaretas, binu e, a bortas, is pacos de is parentes.

Sa superiora no òperat a sa sola. Faghet parte de sa retza clandestina ordimigiada dae su cardinale Maurillo Fossati pro parare fronte a sa fùria nazi-fascista. Suor Demuro pedit a is benefatores de sa presone de l'agiuare. Comente pro miràculu arribbant càmbion càrrigos de cassitas de frùtora, oos, migias, bestires. Sunt prus de duamìgia is presoneris de agiuare. Ma is cosas si ponent a beru in malu. Is tedescos la cherent morta, e a suor Giuseppina calicunu l'avertet de su perigulu. Belle gasi, issa sighit cun s'òpera sua de assistèntzia. Unu mangianu bidet in su passadissu unu disinnu màcabru: sa forma de una furca, e suta, s'iscrita "Prenotade-bos pro s'impicu de sa madre superiora: ais a mòrrere gasi". Issa nche la cantzellat deretu isfrigatzende su muru. Nudda la firmat. Sa mòngia sarda trasformat parte de sa setzione femminile in infermeria pro meigare is fertos graves, sarvende-los dae una morte segura pro mancàntzia de curas. Non b'at nemos de cussos ricoverados chi nch'at a fèrrere in unu campu de cuntzentramentu.

E b'at fintzas situatziones aventurosas. Suor Giuseppina resesset a fàghere fuire su violinista ebreu famadu Mario Zargani e sa mugere Eugenia Tedeschi. Pro issos disinnat unu progetu de fua atzudu. Otenet pro ambos duos su ricòveru in ispidale. Pro lis fàghere colare sa visita mèiga chi los autorizet a lassare sa presone, si procurat pro su violinista sa radiografia de un'òmine in pessu mortu de tubercolosi, cando chi pro sa mugere si faghet agiuare dae is presoneris. Lis pedit de collire mutzigones de sigareta dae ue nche tirant tabacu chi sa fèmina ingurtit cun una tassighedda de licore. Cun is valores isballados la càrrigant in pare a su maridu in unu càmbion chi andat chirru a s'ispidale San Giovanni. In caminu, gràtzias a duos poliziotos istrutziados comente si tocat dae sa mòngia, is duos resessent a fuire.. Su 25 de abrule de su 1945 cumintzant in mannu is ostilidades intre partigianos e tedescos. Torinu est unu campu de batalla. A suor Giuseppina li serbit un'òrdine de liberatzione pro is presoneris políticos de Le Nuove. Is tedescos, difatis, ant lassadu sa presone. Sena pensare a su perigulu, sa mòngia sarda si ponet a guidare una FIAT 500 e rugrat sa tzitade in mesu de is isparos de is mitralladoras. Cun is insignas de sa Rughe Ruja, sa màchina lompèt sena dannu a sa sede de su Prefetu chi dat s'òrdine de liberatzione. Suor Giuseppina resesset a fàghere liberare prus de 500 persones. Ma s'òpera sua de misericòrdia sighit a pustis de sa gherra. Issa fundat sa "Casa del cuore" pro is ex presoneris chi non resessent a s'inserire in sa sotziedade, s'asilu pro is figias de is presoneris, cursos pro imparare a lèghere e a iscriere. E non si ismèntigat de sa Sardigna, a ue mandat pacos mannos cun bestireddos e traballos a màllia fatos dae is presoneris. .

In su 1955 li dant sa Medàllia de oro pro is benemerèntzias otentas in su campu de sa redentzione sotziale, e in su 1962 l'UDI li dat sa la mimosa de oro pro su coro mannu suo de fèmina. Malàida grave, su 18 de

santugaine 1965 pedit de nche la giùghere a Le Nuove pro mòrrere; in cue, in ue aiat sarvadu tantas vidas angenas, concruit sa vida sua.

1972, is mortos de Lorisè

Su 1972 est un'annu chi in medas si regordant. Est s'annu de s'istragu de Lanusè in ue fiant istados mortos dotore Loddo e sa famiglia sua; est s'annu de s'ordinatzione de Salvatore Delogu comente Munsennore de sa Diòtzesi de Lanusè; s'annu de sa morte de Calabresi e de is Olimpiades de Mònacu. Ma pro is talanesos su 1972 est galu prus .Est su 4 de mese de làmpadas de su 1972. Rosina

Murru est faghende craru dae sa bentana de domo sua bia su caminu chi, dae sa rugrada de Orthullè essit a totògios conca a Talana. Sunt is 3 e 45 de merie.

In s'incumentzu de is annos '70 sa SATAS, comente si mutiat prima s'ARST, fiat un'azienda privada, semper indepidada e cun is dipendentes male pagados. S'autista de su postale non fiat su mègius traballu chi unu podiat agatare: istipèndios bàscios, ritmos de traballu istragosos e màchinas chi in pensu ddis faghiant sa manutentzione ordinària. In su Setanta is autistas aiant cumentzadu un'iscìòperu cun s'ocupatzione de s'istatzione de is corrieras de Casteddu pro pedire s'achisitzione pùblica de s'azienda. In fines, su 9 de mese de làmpadas de cuss'annu fiat istada istituida, cun lege regionale, s'ARST. In cussa fase de passàgiu a is billetajos e a is autistas de s'ex Satas ddis fiat tocadu a traballare a ànima betada, sena pasu, cun oràrios de macos pro recuperare is meses de istipèndiu pèrdidos. Totu custu in unu cuntestu treuladu e disorganizadu in ue ti podiant mutire in servìtziu sena preavisu, in su coro de sa note, pro andare a guidare màchinas sena frenos e in disòrdine. Non pro nudda in cussu perìodu fiant capitados medas intzidentes.

Ma torramus a su contu. Amus lassadu a tzia Rosina incarada in sa bentana de domo sua pompiende su postale fiat apichende•si in is essidas chi dae sa rugrada e Orthullè arribbant Talana. Totu in una si biet su postale calendende deretu in su màrghine e posca un'isciùsciu forte, comente chi aeret rebentadu calicuna cosa. Sa corriera de lìnia, cun 25 passigeris, s'autista e su billetaju, nche fiat calada in un'ispèntuma, faghende unu bòlidu de chèntinas de metros. Sa die sighente, su 5 de mese de làmpadas, est de s'Unione Sarda a donare sa noa trista: "Una corriera precipita a Talana in un burrone: 9 morti e 18 feriti".

Su bilantzu de is vùtimas s'agrat: s'autista de sa corriera, Giovanni Fresu, benit operadu a s'ispidale tzivile de Casteddu, ma s'at a mòrrere etotu. Arribat duncas a 10 deghe su nùmeru de is mortos in s'intzidente causadu dae unu guastu a is frenos o forsis dae unu malore de su condutcente.

Duas dies a pustis de su fatu unu de is passigeris chi si fiat sarbadu aiat contadu de àere bidu s'autista cungende is ogros in antis de s'atumbada. Sa testimonia sua cunvòlida s'ipòtesi de su malore. Benit aberta un'inchiesta e sa bidda, trista e faturosa pranghet is figios suos, chircende de donare consolu a is familiares. Ma unu resocontu prus a sa minuda de su fatu acontèssidu in Talana cussu 4 de mese de làmpadas de su 1972 dd'aiat fatu Giacomo Mameli pro su Messaggero Sardo.

In una furriada de ogros unu velu nieddu at imboligadu sa bidda de Talana. Su lutu at corpidu comente una calada de fuste iscuta a sa fidada una comunidade gai iscambada dae àteros problemas comente sa disocupatzione, sa misèria e s'emigratzione. Est sutzèdidu domìnigu a merie, pagu prima de is 4. Unu postale fiat colende a bellu in su caminu totu in essida, tumende is passigeris prima a una banda e posca a s'àtera. Ddoe tenet chie iscàmbiat calicunu faeddu cun su bighidu de postu, chie pensamentosu pòmpiat dae su bentaneddu, chie a ogros serrados isetat contonadu in su setzidòrgiu.

De suncuna sa mùida lamentosa de sa corriera benit bìnchida dae unu corpu sicu, una addobotzada. Sa corriera nche fiat essida foras de caminu e nche fiat calada in un'ispèrruma mala. Unu brìnichidu de una chentina de metros chi casi non donat nemmancu s'ora a sa gente de aboghinare. Chie acudit punteddat, chie podet si siddat a su sedile, ma s'atumbatzada est forte meda e non serbit a nudda a s'apoderare.

Su postale, in fundu a su bacu de Lorisè, est totu apetzadu, mancu si connoschet prus. Tra is lamieras carcangiadas s'intendent is boghes de is feridos pedende agitòriu, comente a cussa de un'istudiante de 15 annos chi s'at a mòrrere in mesu a is lamieras intortigadas. In totu ant a pèrdere sa vida deghe persones. Si tratat de unu de is peus intizdentes istradales sutzèdidos in Sardigna finas a tando. Tra is mortos peri s'autista e su billetaju, Bruno Corso, 45 annos babbu de noe figios.

Pro Talana est unu corpu malu, nemmancu s'ùrtima gherra mundiale aiat causadu totu cussu dolore a sa bidda. Sa gherra de su 15-18 ebbia aiat procuradu un'istragu prus mannu: 18 mortos e 5 dispèddidos

"Custa disgràtzia est prus grave- aiat naradu su s'indigu- pro ite cando ti mutint a su fronte sa morte dda pones in contu. Ma is v'itimas de s'intzidente non fiant in primu linia in su Carsu, fiant in unu postale de linia contoniende•nde a domo dae su sartu, fadiados a pustis de unu mangianu de traballu e de suore in is riàrgios de su Pranu e sunt istados pagados cun sa morte".

Sa die de s'interru sa crèsia de Santa Marta est prena a isticu. Dae in antis a s'altare 8 càscias una a costadu de s'àtera. Totu pranghent cussos disfortunados, parentes, amigos, bighinos de domo e connoschentes. Pranghent is istàngios bènnidos dae foras, su prèide e is autoridades lòmpidas dae totu sa Sardigna. Su Munsennore dae s'altare invitat sa gente a pregare e a agatare consolu in sa fide e in sa caridade de Deus. In sa crèsia intronant is tzucuritos e is apenetos. Si disisperant is familiares de Giovanni Battista Mereu e Giuseppina Murru, pobiddu e pobidda mortos in su bacu de Lorisè. S'isciopant in prantu is parentes de Domenico Tegas, Giovanni Antonio Arzu, e de su figiu Peppino. Petze astile!

Ite dolore, ite pena is familiares de Michele Carta, Egidio Puddu e Servilio Serra, imbatorados in is càscias infustas dae làmbrigas. Turmentu e prantu peri in Casteddu, in ue, a pagas oras dae sa disgràtzia, sa pobidda e is noe figios de su billetaju fiant bènnidos a ischire de sa tragèdia. S'autista de su postale Giovanni Fresu, 42 annos de Mores imbetzes, at a ispirare in s'ispidale tzivile de Casteddu, a pustis de 4 dies de agonia. Dae tando, ònnia annu, is talanesos regordant cussos 10 mortos cun una missa in sa crèsia de Santa Marta e ponende frores in sa borta de Lorisè. In su 2012, s'amministratzione comunale ghiada dae su s'indigu Franco Tegas, in occasione de is 40 annos de s'eventu tràgicu, at collocadu

in su logu de sa disgràtzia una losa. In su 2017, semper su comunu at postu una rughe noa in regordu de is vitimas de cussu intzidente malu chi at marcadu pro semper sa vida e su coro de ogha talanesu.

Lanusè 15 austu 1972, s'istrage de mesaustu

Lanusè, est su merie de su 15 de austu 1972. Est una die de festa. Is familias sunt contoniende a bellu a bellu a bidda a pustis de is ispuntinadas de Mesaustu in mare o in su sartu. Is ghennas e is fentanas de is domos sunt abertas pro fàghere unu pagu de àera. Custu merie, però, no at a èssere comete a totu is àteros, difatis at a acontèssere unu de is fatos de cronaca prus graves e traumàticos de s'istòria criminale sarda, unu fatu chi at a abarrare in sa memòria de

totus, in Ogiastra e in Sardigna.

Sunt belle is 20.40 cando una tropa de òmines armados e infatzolados si presentat dai in antis a sa villa de su dotore Vincenzo Loddo, 71 annos, mèigu de familia, connotu e istimadu meda. Calicunu mese a in antis si narat ca aiat fatu una festa pro festare su miliardu.

Sa domo s'agatat foras de bidda. Cussos òmines sunt bandidos e sunt in cue pro secuestrare su figiu Andrea Loddo. Ma Andrea no fiat galu lòmpidu dae mare e su tentativu de secuestro finit in sa manera peus possibile.

Dotor Loddo, bidende cussos òmines infatzolados, reagit e ddis calat su fogu. Giraiat armadu ca fortzis unu pagheddu si ddu pensaiat ca ddu diant àere pòdidu ricatare e pro cussu costumaiat a nàrrere: a biu non mi nde leant. Is bandidos, cussos puru perdent su calma e isparant, trasformende unu sero de mesaustu in un'inferru.

In su giru de pagos minutos ruent a terra mortos Vincenzo Loddo, sa pubidda Alda Laconi, 49 annos, su frade Attilio Loddo, 76 annos, e su nebode Aldo Sulis, 40 annos, lòmpidu a colare is fèrias dae s'Argentina. Sa villa si furriat dae logu de festa a logu de morte. Is rapinadores si fuent, ma unu de issos, Serafino Chessa de 25 annos, de Orune, abarrat a unu muntone, fortzis pitzigadu a malasciagura dae una balla partida dae is fosiles de is cumpàngios suos etotu. At a abarrare bia una persone ebbia, su babbu de Aldo Sulis, fertu in manera grave meda.

Sa noa mala de s'istragu s'ispàinat a petotu, in Lanusè, in is biddas de ingìriu, in Ogiastra e in totu sa Sardigna. No est un'ochidòrgiu: est un'iscandalu ebbia, est unu tràuma chi at a tènnere conseguèntzias pro annos e annòrios. Pro sa prima borta, sa gente biet a ite puntu podent arribbare is secuestradores, sa malingidade issoro. Sa giustìtzia si donat ite fàghere in deretura. Totu is casermas de s'Ogiastra benit postas a s'atentu, ogha boghe, ogha lecutu, ogha cunfidèntzia podet èssere ùtile a is indàgines.

In Àrthana su die in fatu, unu carabinieri in servìtziu in s'istatzione de sa bidda, pro cumbinatzione intendet dues fèminas alleghende tra issas narende de àere bidu sa note primu una 500 groga colende a totu fua.

“Comente chi essant portau is carabinieri fatu”, fiat istada s’allega de una de custas fèminas... Sa cosa aiat postu in suspetu su carabinieri chi aiat fatu raportu a su maresciallu.

Is investigadores tando ponent a càstiu sa bidda de Àrthana, faghent inghesta e gatant cussa 500 groga. Sa màchina portat is sediles prenos de sàm bene. Su maere, Pasquale Stochino, unu giòvanu paneteri, non si faghet agatare. Is carabinieri mutint a testimoniare medas testimòngios domandendeddis si essent bitu a Stochinu sa note de su mortòriu. In medas dd’aiant annodiadu in unu bar de sa bidda e cunfrimant duncas sena timòria sa presèntzia sua in su tzilleri, pensende fortzis de no aggravare sa positzione de Pasquale, essende chi ddu collocaint in unu logu diversu de s’istragu. Ma at a èssere pròpiu custu a afortziare is sospetos de is investigadores. Is carabinieri sunt seguros: unas cantas oras a in antis de sa s’assàchiu a villa Loddo, Pasquale Stochinu fiat a beru in su tzilleri paris cun àteros arthanesos: Mario Loi e Piero Piras. Ddoe fiat fintzas un’istràngiu cun issos.

Indaghende si benit a ischire chi custu istàngiu fiat Serafino Chessa, chi su merie etotu aiat brigadu cun un’àteru arthanesu gioghende a sa murra. Su cuadru cumentzat a si cumpònere e is imputos a càrrigu de Stochinu s’aggravant. Is chi aiant naradu chi fiat in su tzilleri torrante a trattare su chi aiant naradu in s’interrogu, ma benint postos in càmera de riflessione pro testimonàntzia frassa. Su pèide puru benit acapiadu unu mese, cun s’imputu de àere fatu atacare a Stochinu in su campanile de sa crèsia parrochiale, in is primas die de isbandiòngiu. Fintzas Piras e Loi si nd’andant a sa mata.

Benint cundennados in contumacia a s’ergàstulu Piero Piras, Mario Loi, Pietro Mulas e Pasquale Stochino. In apellu ddis benit reconnota un’atenuante e sa pena est reduida a trinta annos de presone.

Pasquale Stochino, in is meses sighentes, at a fàghere intregare a is giùighes unu memoriale, sustentende chi non fiat presente in Lanusè a s’ora de s’istrage. Decrarat chi s’agataiat in unu cuile in su monte matzellende porcos, e su sàmbebe in sa màchina fiat de is copieddos chi aiat mortu. Sa versione no at a èssere pigada in cunsideru e sa sentèntzia at a devènnere definitiva.

Pro sa famiglia Loddo, però, peruna sentèntzia podet allebiare su dispragere. Andrea Loddo, su beru obietivu de su sequestro, in is annos a pustis at a contare pubblicamente unu dolore mai superadu, una ferida abarrada aberta, mancari su tempus coladu.

A Mario Loi dd’ant a acapiare is carabinieri in continente, durante unu controllu, medas annos a pustis. De is duos imputados printzipales, Pasquale Stochino e Piero Piras, est galu in vida custu ùrtimu chi oe est liberu a pustis de àere iscontadu sa pena. Cando dd’aiant connotu, Luigi Lombardini nde fiat abarradu impressionadu. «Est un’òmine intelligente meda» aiat naradu difatis su giùighe faeddende de issu cun unu giornalista. Su bandidu de Àrthana, cundennadu fintzas pro su sequestro de s’abogadu tataresu Alberto Maria Saba, si fiat costituidu a issu etotu e a su capu de sa Criminalpol Emilio Pazzi in is sartos de Tertenia, a pustis de belle deghe annos a sa mata. Fiat su 24 de abrule de su 1980. Pro si presentare s’istadu aiat versadu unos treghentos millones de liras, dinari meda pro tando. In su 2010 aiat otentu sa semilibertade e unu traballu a Bolòtana. A pustis de 33 annos de galera aiat fatu torrare faeddare de issu pro àere otentu dae su Tribunale tzivile de Casteddu una risartzimentu de 15 milla èuros, reconnotu pro su tratamentu giudicadu disumanu durante sa detentzione. Piras aiat presentadu ricursu denuntziende is cunditziones de sa tzella, ue s’ispàtziu disponibile fiat in pensus de 3 metros cuadrados, imbetzes de is 4 prevididos dae sa normativa. Immoe est in Àrthana, tenet 81 annu, est costumatu a colare su tempus a chistionare cun is biginos in su leminàrgiu de sa domu sua o passigende.

Su fradile, Pasquale Stochino, su paneteri, est abarradu isbandiende finas a su 2003, cando dd'aiant acapiadu a pustis de 31 annos.

Est mortu de infartu in 2022 in domo sua. Teniat 88 annos. Fiat isetende un'interventu a su coro. Is carabinieri dd'aiant arrestadu su 26 de cabudanni de su 2003 in localidade Cixi Crobeni, in unu cuile a pees de su Gennargentu. Dd'aiant tentu is militares cumandados dae su coronellu Salvatore Favarolo, prandende cun àteras ses pessones, chimbe arthanesos e unu rumenu.

Fiat tzopu pro more de un'èrnia de su discu e non si fiat pòdidu fuire, ma fortzis nemancu ddu boliat. A pustis de una pariga de annos dd'aiant iscatividadu pro incompatibilidade cun su càrtzere, bida s'edade sua e is problemas de salute. Dd'aiant mandadu a is servìtzios sotziales.

«Fiat unu betzu chi si fiat torradu a integrare in sa comunidade, atentu e coidadosu cun mannos e pipios - aiat naradu su sindigu de Àrthana a is giornalisti- Faghiat passigias longas e coltivaia s'ortu. Pasquale Stochino fiat un'òmine chietu, e andaiat semper a Crèsia. E custu est su regordu chi nos lassat».

Is Loddos, pro custos foeddos, si fiat chesciados in deretura: «Isceti chie at patidu su dolore de sa pèrdida de sa vida o de sa libertade de is familiares suos podet cumprèndere... Su sindigu diat àere pòdidu fàghere a mancu de fàghere custa declaratzione». Custos is faeddos de Andrea Loddo, figiu de Vincenzo, su beru obietivu de is bandidos cussu merie de su 15 de austu, cando, galu pipiu, aiat pèrdidu totu.

S'Istrage de Mesaustu rapresentat pro Àrthana una ferta funguda e galu aberta, una mantza indelèbile de s'istòria sua chi pro meda tempus s'est fatu a mancu de nde faeddare. Dae una banda pro more ca unos cantos protagonistas de cuddos eventos sunt galu bios, de s'àtera ca sa comunidade at intesu su bisòngiu de bortare pàgina, costruende e trasmitende un'imàgine diferente de sa bidda. Un'imàgine capatza de donare giustìtzia a sa parte sua prus sana e produtiva, a sa gente onesta, a is traballadores chi dae sèculos, cun sacrificziu e dignidade, mandant a in antis is familias de Àrthana.

In is annos sighentes a s'istrage de Mesaustu, mancari su pesu de medas fatos de crònaca acontèssidos in is annos Setanta e Otanta, Àrthana at aviadu unu perrcursu de riscatu, chircende de essire dae cussos annos iscurigosos. Unu protzessu lentu inghitzadu mescamente gràtzias a s'assotziazionismu, a su ruolu tzentrale de s'iscola, a s'impinnu costante de sa Pro Loco e a sa presèntzia de figuras de riferimentu capatzas de castiare a su benidore cun isprenetu.

Intre custas, unu ruolu de importu dd'at tentu dotore Raffaele Sestu, imbentore de sa manifestatzione "Porcino d'Oro", una manifestatzione enogastronòmica chi at ischidu avalorare is primores de su territòriu e si trasformare, in su tempus, in un'eventu de livellu regionale, natzionale e internatzionale. A traessu custa e àteras iniciativas culturales e sotziales, Àrthana at cumintzadu a si contare in modu diferente, puntende in sa cultura, in is traditziones, in s'identidade bera sua, mustrende comente una comunidade si potzat torrare a pesare, sena rinnegare su passadu suo, ma seberende cun cussèntzia cale benidore fraigare.